

Πηγές για την έρευνα της ελληνικής μουσικής στη Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος «Αίλιαν Βουδούρη»
Στεφανία Μεράκου, Αθήνα 2008

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Η μελέτη της αρχαίας ελληνικής μουσικής έχει απασχολήσει πολλές ειδικότητες επιστημόνων, μουσικολόγους, φιλόλογους και αρχαιολόγους γι' αυτό και οι σχετικές μελέτες εκδίδονται και δημοσιεύονται σε βιβλία και περιοδικά των συγγενών αυτών ειδικοτήτων. Για να πλαισιωθεί λοιπόν η συλλογή για τη μελέτη αυτής της περιόδου συγκεντρώθηκαν φιλολογικά βιβλία (κείμενα σε εκδόσεις Οξφόρδης και Teubner), βιβλία σχετικά με την αρχαία τέχνη, το αρχαίο δράμα, την ιστορία, τη φιλοσοφία κ.ά. Στο αντικείμενο αυτό πρωτότυπες πηγές, αρχαία όργανα, πηγές μουσικών κειμένων, εικονικές αναπαραστάσεις από αγγεία, γλυπτά ή άλλα έργα τέχνης δεν είναι δυνατόν να διαθέτει αυτή η σχετικά νεοσύστατη βιβλιοθήκη.

Όμως διατίθενται έργα αναφοράς όπως το λεξικό Liddell-Scott, η Εγκυκλοπαίδεια Pauly-Wyssowa εγκυκλοπαίδεια κλασικής επιστήμης στην πλήρη και στη συντομευμένη της μορφή, το 18τομο Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae, (παράδειγμα 1 και 2) ο Thesaurus Linguae Graecae σε CD-ROM, που είναι ένας θησαυρός μια βάση δεδομένων που δημιούργησε και επιμελείται το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας στο Ιρβίν. Ιδρύθηκε το 1972 και έχει συλλέξει και ψηφιοποιήσει όλα τα φιλολογικά ελληνικά κείμενα από τον Όμηρο έως το 1453, με στόχο να αποτελέσει μια ολοκληρωμένη ψηφιακή βιβλιοθήκη από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Παράλληλα υπάρχουν λεξικά και πολλά εξειδικευμένα κατά συγγραφείς λεξικά (π.χ. Index Aeschyleus κ.ά.), ολόκληρη Patrologia Graeca and Patrologia Latina του Migne σε microfiches και online, κ.λ.π.

Η υπηρεσία μας συνίσταται στο να παρέχουμε την δυνατόν πληρέστερη βιβλιογραφία και αρθρογραφία για το αντικείμενο, παρακολουθώντας την εξέλιξη της έρευνας και των σχετικών δημοσιευμάτων ανά τον κόσμο. Εκτός από την τόσο βασική «Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής» του Σόλωνα Μιχαηλίδη, ή την σχετικά πρόσφατη μετάφραση του βιβλίου του Martin West για την Αρχαία Ελληνική Μουσική που είναι από τα πιο δημοφιλή βιβλία για τους επισκέπτες της Βιβλιοθήκης, στις βασικότερες πηγές συμπεριλαμβάνεται το μνημειώδες έργο του Thomas Matthiesen, "Ancient Greek music theory. A catalogue resone of manuscripts" για τις πηγές της θεωρίας της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής. Σε αυτό, ο συγγραφέας απαριθμεί και περιγράφει όλους τους ελληνικούς κώδικες που περιέχουν το σύνολο των κειμένων για την θεωρία της μουσικής, καθώς κατά τη διάρκεια της έρευνάς του συνειδητοποίησε ότι μέχρι τότε δεν υπήρχε πλήρης γνώση των χειρογράφων που περιείχαν τα κείμενα με αποτέλεσμα να υπάρχουν εκδόσεις με προβλήματα και επομένως και λανθασμένη αντίληψη της θεωρίας.

Ο κατάλογος περιλαμβάνει 299 κώδικες μεταξύ των οποίων έργα των Αλύπιου, Αριστείδη Κοϊντιλιανού, Κλεονίδη, Νικόμαχου, καθώς και των Ψελλού, Βαρλαάμ και Βρυέννου κ.ά.. Όπως λέει και ο Mathiessen στην εισαγωγή του μνημειώδους αυτού βιβλίου «Η θεωρία της μουσικής του ελληνικού και ελληνιστικού πολιτισμού πρέπει να είναι μια από τις σπουδαιότερες προσφορές στο μετέπειτα ανατολικό και δυτικό πολιτισμό ....η παρουσία της είναι παρούσα παντού στην μουσική θεωρία του μεσαίωνα στη δύση. Η βυζαντινή παράδοση πιστά διατήρησε τις αρχές της θεωρίας της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής στη δική της θεωρία, ...και οι ειδικοί προσπάθησαν να διατηρήσουν την φθίνουσα κληρονομιά.....οι μεγάλοι άραβες θεωρητικοί μετέφρασαν τα ελληνικά κείμενα στα αραβικά και η μουσική τους θεωρία επηρεάστηκε από το θεωρητικό σύστημα των ελλήνων.....Παράλληλα στη δύση κατά την αναγέννηση έγινε τεράστια προσπάθεια να αναγεννηθεί η θεωρία της Αρχαίας Ελληνικής Μουσικής όσο το δυνατόν περισσότερο και η θεωρία αναπτύχθηκε και εφαρμόστηκε με αξιοσημείωτους τρόπους στα νέα μουσικά προβλήματα της εποχής». Ο τόμος αυτός είναι ο ενδέκατος τόμος της δεύτερης σειράς του RISM (Repertoire international des sources musicales) το οποίο από όσο μπορώ να γνωρίζω υπάρχει μόνο σε αυτή τη βιβλιοθήκη σε όλη την Ελλάδα. Σχετικές εκδόσεις των αρχαίων κειμένων υπάρχουν στη συλλογή

μας και ενδεικτικά θα σας δείξω μερικές (μόνο τις σελίδες τίτλων βέβαια).

Ένα διαμαντάκι της συλλογής είναι η έκδοση του Meibom "Antiquae Musicae Auctores Septem" (Amsterdam: Elzevir, 1652) που αποτέλεσε έως περ. το 1900 τη μοναδική στερεότυπη έκδοση των αρχαίων ελληνικών μουσικο-θεωρητικών κειμένων και αντικαταστάθηκε το 1895 από έκδοση του Carl von Jan "Musici scriptores graeci".

Η πρώτη νεώτερη και για πολλά χρόνια μοναδική έκδοση των "Ρυθμικών" του Αριστόξενου με εκδοτική επιμέλεια του Morelli, (Aristidis oratio adversus Leptinem. Libanii declamatio pro Socrate. Aristoxeni rhythmicorum elementorum fragmenta (Venezia: C. Palesio, 1785). (παρ. 3)

Η έκδοση των "Αρμονικών" του Μανουήλ Βρυέννιου με εισαγωγή μετάφραση και επιμέλεια του Jonker που κάνει και μια κριτική παρουσίαση και αξιολόγηση του έργου του Βρυέννιου (Jonker, G.H., ed. & transl., "The Harmonics of Manuel Bryennius" (Groningen: Wolters - Noordhoff, 1970). (παρ. 4)

Μια ακόμη σπάνια έκδοση είναι η μελέτη και μετάφραση αποσπασμάτων από το 4ο Βιβλίο του "Περί μουσικής" του Φιλοδήμου που δημοσίευσε ο ιστορικός, νομικός και τεχνοκριτικός Christoph von Murr (1733 – 1811) στο Βερολίνο το 1806 ενώ στην ίδια έκδοση ο v. Murr παραθέτει μια μικρή μελέτη για το 'ύφος των ύμνων' της Αρχαίας Ελληνικής μουσικής. (παρ. 5)

Οι πηγές των κειμένων αυτών με μεταφράσεις από τα λατινικά στις πρώτες εκδόσεις που σας έδειξα και στα γερμανικά υπάρχουν, τα κείμενα αυτά με απόδοση στα αγγλικά υπάρχουν στο βιβλίο του A. Barker "Greek musical writings".

Δραστηριότητα στην έρευνα της Αρχαίας ελληνικής μουσικής εκτός από την Ελλάδα παρατηρείται και σε άλλα πανεπιστήμια στην Ευρώπη και την Αμερική έτσι εκδόσεις που την αφορούν συνεχώς δημοσιεύονται. Τα πλέον πρόσφατα αποκτήματα σχετικά με το αντικείμενο αυτό αποτελεί το βιβλίο των Eghert Pohlmann και Ιωάννας Σπηλιοπούλου "Η αρχαία ελληνική μουσική στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής ποίησης, υμνολογία στην ιστορία του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού" που εκδόθηκε από το Τμήμα μουσικών σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου, κυκλοφόρησε πριν από δύο μήνες και, που σκοπό έχει να ερμηνεύσει τα μέχρι σήμερα γνωστά αποσπάσματα της ΑΕΜ στο πλαίσιο της αρχαίας ελληνικής ποίησης.

Ένα άλλο νέο βιβλίο στη συλλογή μας είναι το νέο βιβλίο του A. Barker καθηγητή κλασικών σπουδών στο Ινστιτούτο Αρχαιολογίας και αρχαιότητας στο Πανεπιστήμιο του Birmingham "The science of harmonics in Classical Greece" που κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Cambridge University Press το 2007. Πρόκειται για μια μελέτη που αφορά την αρχαία επιστήμη των αρμονικών, η οποία εξετάζει την ταξινόμηση των ήχων η οποία αποτελεί τη βάση της μελωδίας και των κανόνων που τη ορίζουν. Είναι ένα βασικό κεφάλαιο της αρχαίας ελληνικής θεωρίας που μελετήθηκε από φιλόσοφους, μαθηματικούς, αστρονόμους και μουσικούς. Το βιβλίο αυτό εξετάζει την ανάπτυξη των αρμονικών κατά την περίοδο όπου θεμελιώθηκαν οι βασικές ιδέες που έθεσαν τα θεμέλια για τη σκέψη κατά την ύστερη αρχαιότητα, το μεσαίωνα και την αναγέννηση.

Η αναζήτηση δημοσιεύσεων όλων των επιστημών αρχαιογνωσίας με τις νέες τάσεις στη βιβλιοθηκονομία έχουν πια κάνει εύκολη την έρευνα λόγω της πρόσβασης σε βάσεις δεδομένων πλήρων ψηφιοποιημένων κειμένων περιοδικών. Οι μεγάλες εθνικές ή ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες διαθέτουν τα αντίτυπα των περιοδικών και μέχρι πριν από λίγα χρόνια ο ερευνητής θα έπρεπε ή να ταξιδέψει στη χώρα που θα εντόπιζε το περιοδικό ή στην καλύτερη περίπτωση να το παραγγείλει μέσω διαδανεισμού. Οι εφαρμογές της πληροφορικής και στη βιβλιοθηκονομία έχουν δώσει τώρα τη δυνατότητα στους ερευνητές να έχουν πρόσβαση στα κείμενα αυτά μέσω βιβλιοθήκης, αρκεί αυτή να έχει συνδρομή σε αυτές τις βάσεις δεδομένων.

Θα ήθελα να παραπέμψω τους ενδιαφερόμενους στην ιδιαίτερα χρήσιμη και αναλυτική σχολιασμένη βιβλιογραφία την οποία παραθέτει στο «Τετράδιο» της ιστοσελίδας μας ο παλιός συνάδελφος και τώρα καθηγητής στο ΤΜΣ του Ιονίου Παν/μίου Πάνος Βλαγκόπουλος.

BYZANTINΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ανάλογη είναι και η περίπτωση των πηγών και της βιβλιογραφίας για τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή μουσική. Οι πρώτοι κώδικες με τα εκκλησιαστικά μέλη που φέρουν εκφωνητική σημειογραφία εμφανίζονται τον 9ο αιώνα με περισσότερα χειρόγραφα και αναλυτικότερη σημειογραφία και μουσική παρασημαντική από τον 12ο αιώνα και ύστερα.

Παρόλο που οι κώδικες της συλλογής μας προέρχονται από τον 19ο αιώνα στα πλαίσια της πληροφόρησης στο κοινό μας μέσω των καταλόγων χειρογράφων που διαθέτουμε, γίνονται συστάσεις στους ερευνητές ως προς το που θα βρουν τους κώδικες που τους ενδιαφέρουν ώστε να προχωρήσουν την έρευνά τους π.χ. στο Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών στη Θεσσαλονίκη που διαθέτει όλα τα χειρόγραφα του Αγίου Όρους σε μικροφίλμ, το Βυζαντινό μουσείο κ.λπ. Οι 24 κώδικες της συλλογής μας προέρχονται κυρίως από το αρχείο του Νηλέως Καμαράδου και Νικολάου Βλαχόπουλου το οποίο προστέθηκε στη συλλογή μας από αγορά το 1976.

Έχουν μελετηθεί από τον καθηγητή του τμήματος μουσικών σπουδών του Παν. Αθηνών κο Αχιλλέα Χαλδαιάκη και τους μαθητές του στα πλαίσια σεμιναρίου σύνταξης καταλόγου χειρογράφων, και τον Εμμανουήλ Γιαννόπουλο διδάσκοντα στο τμήμα μουσικών σπουδών της σχολής καλών τεχνών του Αριστοτελείου Παν. Θεσ/νίκης. Μερικοί από αυτούς παρουσιάζουν ενδιαφέρον και έχουν γίνει και σχετικές ανακοινώσεις. Σας δείχνω μόνο την σελίδα τίτλου από το χειρόγραφο αρ. 1, μια Ανθολογία μελών του παλαιού Στιχηραρίου και της Νέας Παπαδικής με πολλές εξηγήσεις μελών στην προ της Νέας Μεθόδου μουσική γραφή.

Σύμφωνα με τον Εμ. Γιαννόπουλο το σημαντικό σημείο της είναι ότι ο γραφέας της, ο γνωστός από άλλες πηγές μοναχός Ακάκιος ο Μεγασπηλαιώτης, δεν αρκέστηκε στην αυτούσια αντιγραφή των μελών από τα παλαιά χειρόγραφα, αλλά χρησιμοποίησε πλέον αναλελυμένη μουσική σημειογραφία του διδασκάλου του στην Κωνσταντινούπολη, του πρωτοψάλτου Πέτρου του Βυζαντίου που και σημειώνει ότι η εργασία αυτή του Ακακίου που έγινε στην Κωνσταντινούπολη βοηθά στην κατανόηση της εξέλιξης της μουσικής σημειογραφίας και στην διαπίστωση της ομαλής καταγραφής των μελών σε νεώτερες μορφές της. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι η σημειογραφία που χρησιμοποιείται λίγο απέχει από την Νέα Μέθοδο καταγραφής και ψαλμώδησης των εκκλησιαστικών μελών η οποία έγινε αποδεκτή και άρχισε να διδάσκεται επισήμως στα 1814.

Ένας άλλος κώδικας της συλλογής μας αποτελεί ένα από τα πάνω από 100 αυτόγραφα του γνωστού Απόστολου Κώνστα του Χίου, ενώ το χειρόγραφο υπ' αριθμόν 18 της συλλογής γραμμένο περί το έτος 1800 περιέχει θεωρητικά κείμενα της εκκλησιαστικής μουσικής. Ελπίζω να έχουμε στο μέλλον την ευκαιρία και να έχουμε την πλήρη καταγραφή των κωδίκων αυτών αλλά και μια πλήρη παρουσίαση του υλικού τους.

Αποκλειστικά όμως να διαθέτουμε μια συλλογή από μουσικά χειρόγραφα σε μικροφίλμ από τη μονή Grottaferrata. Η συλλογή της μονής της Κρυπτοφέρρης κοντά στη Ρώμη περιλαμβάνει 60 μουσικά χειρόγραφα από τον 10ο μέχρι τον 19ο αι., τα οποία διασώζουν την παράδοση του Ελληνοκαθολικού μοναστηριού. Η δική μας συλλογή περιλαμβάνει προς το παρόν 17 χειρόγραφα, από τον 12ο έως τον 14ο αι. ενώ και άμεσα θα προσθέσουμε και τα υπόλοιπα περίπου 40 που μας ενδιαφέρουν.

Επιπλέον είμαστε σε συνεννόηση με το τμήμα χειρογράφων της Bibliotheque Nationale για να αποκτήσουμε σε μικροφίλμ αντίγραφα 50 κωδίκων βυζαντινής μουσικής από τον 12ο αι. έως τον 19ο αι. αντιπροσωπευτικά όλων των μεθόδων σημειογραφίας από παλαιοβυζαντινή έως τη νέα μέθοδο.

Η βυζαντινή και μεταβυζαντινή μουσική και η ψαλτική τέχνη είναι μέρος της ορθόδοξης εκκλησίας και της ελληνικής παράδοσης αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού πολιτισμού. Είναι μια ζωντανή εξελισσόμενη τέχνη για σχεδόν 2000 χρόνια με τη δική της θεωρία, σημειογραφία και τονικό σύστημα που έχει αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και μελέτης. Από το μεσαίωνα έχει απασχολήσει και μελετητές εκτός Ελλάδος που ενδιαφέρθηκαν να την κατανοήσουν αλλά και να την παραλληλίσουν με τη μουσική της Δύσης.

Έτσι από τη σχετική ξένη βιβλιογραφία με αναφορές στη Βυζαντινή μουσική θα ήθελα να σας παρουσιάσω ενδεικτικά μερικούς τίτλους που διαθέτει η Βιβλιοθήκη. Πρόκειται για παλιές και σπάνιες εκδόσεις που όπως σας ανέφερα και παραπάνω δεν είναι εύκολο να συγκεντρωθούν, π.χ. "Histoire generale de la musique" του F.-J. Fetis, που εκδόθηκε στο Παρίσι το 1877 (παρ.6), τα "Monuments de la notation ekphonetique" του Thibaut, έκδοση 1913, το "Byzantine music and hymnography" του Tillyard που εκδόθηκε από τη σειρά "Monumenta musicae byzantinae" το 1923 (παρ.7) και το "Handbook of the Middle Byzantine musical notation" επίσης του Tillyard του 1970. (παρ.8). 'Αξια αναφοράς είναι επίσης τα "L' antica melurgia bizantina: nell'interpretazione della Scuola monastica di Grottaferrata" του Lorenzo Tardo του 1938 (παρ.9), και το "The organ: from its invention in the Hellenistic period to the end of the thirteenth century" του Jean Perrot. (παρ. 10)

Το εκδοτικό έργο της Monumenta Musicae Byzantinae ιδρύεται 1935 στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης υπό την επιμέλεια Carsten Høeg και από τότε συνεχώς υποστηρίζει την έρευνα στο αντικείμενο. Η βιβλιοθήκη διαθέτει όλες τις σειρές της Monumenta Musicae Byzantinae δηλαδή, Faximilae, Subsidia, Transcripta, Lectionaria.

Μεγάλο ενδιαφέρον για το Βυζαντινό μέλος αναπτύχθηκε στο συνέδριο για την διακοσιοστή επέτειο του Πανεπιστημίου Princeton το 1946 και στο πρώτο συνέδριο Θρησκευτικής μουσικής στη Ρώμη το 1950. Το ενδιαφέρον εξακολούθησε στο δεύτερο συνέδριο στη Βιέννη το 1954 και στο τρίτο στο Παρίσι το 1957 κυρίως διότι οι ερευνητές αναγνώρισαν τη σημασία της γνώσης της βυζαντινής μουσικής για τη μελέτη του Γρηγοριανού μέλους της δυτικής εκκλησίας.

Παράλληλα η συλλογή υποστηρίζει και παράλληλα θέματα βυζαντινής παλαιογραφίας, βυζαντινής τέχνης και λογοτεχνίας. Πολλά είναι και τα θεωρητικά της βυζαντινής μουσικής προς χρήση των μαθητών. Μερικά από αυτά είναι δύσκολο να εντοπισθούν διότι εκδίδονται ιδιωτικά ή πολλοί διδάσκαλοι δίδασκαν με δικές τους χειρόγραφες σημειώσεις που ποτέ δεν δημοσιεύθηκαν.

«Ο θέλων μουσικήν μαθεῖν και θέλων επαινέισθαι θέλει πολλάς υπομονάς, θέλει πολλές μέρας, θέλει καλόν σωφρονισμόν και φόβον του Κυρίου, τιμήν προς τον διδάσκαλον δουκάτα εις τας χείρας' τότε να μάθει ο μαθητής και τέλειος να γένει» Το πεντάστιχο αυτό δεκαπεντασύλλαβο κείμενο είναι μια μέθοδος για εκμάθηση των βασικών θέσεων δηλαδή των μουσικών φράσεων ή μελικών τόξων που απαντών συχνότατα στο Στιχηριακό μέλος. Συναντάται τον 15ο αι. με πολλές παραλλαγές και είναι γνωστότατη ως μελοποίηση σε ήχο α' από τον Παναγιώτη Χρυσάφη τον νέο το β' μισό του 17ου αι. όπως αναφέρει ο καθηγητής Γρ. Στάθης σε ένα άρθρο του.

Εκτός λοιπόν από τα σχετικά κείμενα στους κώδικες, νεώτερα θεωρητικά και διδακτικά βιβλία βρίσκονται στη συλλογή μας όπως, εκτός από την γνωστή «Εισαγωγή εις το θεωρητικόν και πρακτικόν της εκκλησιαστικής μουσικής, και, Θεωρητικόν Μέγα της μουσικής» του Χρύσανθου, του 1843, μεταξύ άλλων: "Ο ρυθμογράφος ήτοι ο χρόνος, το μέτρον και ο ρυθμός εν τη καθόλου μουσική και τη ποιητική μετά παραρτήματος ασματικού" του Αγαθάγγελου Κυριαζίδου, c1909 (παρ. 11), "Ο βυζαντινός μουσικός πλούτος: νέα μέθοδος της καθ' ημάς εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής: συνταχθείσα επιμελώς επί τη βάσει διαφόρων αρχαίων μουσικών θεωρητικών

συγγραμμάτων προς χρήσιν των διδασκόντων και των διδασκομένων την ιεράν ημών μουσικήν, μετά προσθήκης και του ιστορικού μέρους από της εποχής των ιερών αποστόλων μέχρι σήμερον" του Θεοδοσίου Β. Γεωργιάδου, που εκδόθηκε στην Αθήνα το 1960 (παρ. 12), το "Μικρόν θεωρητικόν της βυζαντινής μουσικής" των Σπυρίδωνος Καψάσκη και Δ. Δημητράκου του 1946 (παρ. 13), το "Θεωρητικόν της Εκκλησιαστικής μουσικής: Ο εκ Θράκης μουσικός Παναγώτης Αγαθοκλής και το Θεωρητικόν του 1855" του Παναγιώτου Αγαθοκλέους του 1855 (ανάτυπο), "Τα τονιαία διαστήματα των κλιμάκων της βυζαντινής μουσικής μετά των σχετικών διαγραμμάτων" του Νικολάου Αθ. Χρυσοχοϊδου του 1956, η "Μέθοδος της ελληνικής μουσικής" του Σίμωνος Ι. Καρά. του 1905- .

Αναφέρομαι σε εκδόσεις δυσεύρετες πλέον γιατί είναι ελπίζω αυτονόητο ότι εδώ βρίσκονται οι πρόσφατες εκδόσεις των σύγχρονων ερευνητών της εκκλησιαστικής μουσικής όπως οι κατάλογοι χειρογράφων του Αγ. Όρους του καθ. Γρ. Στάθη, μαζί με τη λοιπή του βιβλιογραφία όπως και πολλών άλλων ερευνητών. (παρ. 15)

Πολύτιμη είναι η συλλογή λειτουργικών βιβλίων πρώτων εκδόσεων και εκδόσεων του Πατριαρχικού και άλλων τυπογραφείων της Κωνσταντινούπολης τα περισσότερα των οποίων έχουν εντοπισθεί και προστεθεί στη συλλογή μας κυρίως από δημοπρασίες. Ένα χρήσιμο εγχειρίδιο αναφοράς για τη βιβλιογραφία της εκκλησιαστικής μουσικής είναι η "Βιβλιογραφία της Βυζαντινής εκκλησιαστικής μουσικής: Περίοδος Α' (1820 -1899)", του Γεωργίου Ι. Χατζηθεοδώρου.

Ενδεικτικά σας παρουσιάζω τις σελίδες τίτλου μερικών πρώτων εκδόσεων όπως το Δοξαστάριο που εκδόθηκε στο Βουκουρέστι το 1820 (παρ. 16) και το Ειρμολόγιο έκδοση του Παναγίου Τάφου του 1939. (παρ. 17)

Θα ήθελα επίσης να κάνω γνωστή τη συλλογή της βιβλιογραφίας του Ev. Gertsman, καθηγητή στο Ρωσικό Ινστιτούτο Ιστορίας της Τέχνης στην Αγία Πετρούπολη, και στο Ωδείο της Αγίας Πετρούπολης, και ερευνητή της μουσικής της ορθόδοξης ρωσικής εκκλησίας που όμως είναι γραμμένα στη ρωσική γλώσσα.

Από τις επισκέψεις που δεχόμαστε παρατηρούμε ότι πολλοί επισκέπτες και από το εξωτερικό που ενδιαφέρονται για την βυζαντινή μουσική και από μια άλλη πλευρά εκτός από αυτή καθ' αυτή τη μελέτη της. Ειδικά ενδιαφέρονται για τη χρήση του βυζαντινού μέλους στη σύγχρονη δημιουργία από σύγχρονους συνθέτες. Ανάλογο ενδιαφέρον με αυτό της χρήσης της παραδοσιακής μουσικής, του δημοτικού τραγουδιού στη λόγια μουσική. Οι ερευνητές αυτοί μελετούν πηγές για να μάθουν την ιστορία της τη θεωρία και την πράξη της ώστε να την αναζητήσουν μέσα στη λόγια μουσική.

Προφανώς η ελληνική βιβλιογραφία της βυζαντινής μουσικής και της ψαλτικής τέχνης μέσω κυρίως του Ιδρύματος Βυζαντινής Μουσικολογίας, και του Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών μελετών, έχει τα τελευταία χρόνια εμπλουτισθεί με πολλούς τίτλους, ένα πολύ ευχάριστο γεγονός, αποτέλεσμα της συστηματικής έρευνας και μελέτης του αντικειμένου πολλών νέων διδακτόρων των τμημάτων μουσικών σπουδών.

Καλό θα ήταν όμως τα βιβλία αυτά να μεταφράζονται ώστε το αποτέλεσμα της έρευνας των ελλήνων επιστημόνων να γίνεται πιο εύκολα διαθέσιμο στον υπόλοιπο κόσμο. Το βιβλίο του Νίκου Μαλλιάρη για τα Βυζαντινά μουσικά όργανα που πολύ πρόσφατα εκδόθηκε είναι ένα από αυτά.

Στο στάδιο της ολοκλήρωσης είναι η παρουσίαση του ψηφιοποιημένου αρχείου του Νηλέα Καμαράδου και του Νικόλαου Βλαχόπουλου. Στα πλαίσια του προγράμματος ψηφιοποίησης των αρχείων της βιβλιοθήκης που χρηματοδοτήθηκε από την Κοινωνία της πληροφορίας (πρόταση 65) περιελήφθη και το εν λόγω αρχείο. Η διαδικασία της τεκμηρίωσης και ψηφιοποίησης ήταν μια πολύπλευρη εργασία λόγω της ιδιαιτερότητας του υλικού αφ' ενός και της έλλειψης προτύπων για

το συγκεκριμένο αυτό είδος μουσικής. Ασχολήθηκαν με αυτό οι μουσικολόγοι Αγαμέμνωνας Τέντες και αργότερα η συνεργάτης της Βιβλιοθήκης Gabriella Spano. Η παρουσίαση όμως αυτής της εργασίας αξίζει ειδική παρουσίαση.

Το υλικό αυτό είναι διαθέσιμο στους επισκέπτες της βιβλιοθήκης για την έρευνά τους.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ο Γεώργιος Σπυριδάκης, επιλητής του 3ου τόμου των Ελληνικών δημοτικών τραγουδιών που εξέδωσε η Ακαδημία Αθηνών αναφέρει μεταξύ άλλων στην εισαγωγή: «Η εκ παραδόσεως μουσική του λαού αποτελεί ούτως έκφραση ψυχικών εκδηλώσεων του, αι οποίαι συνδέονται με τον υλικόν του βίον (δηλ. την απασχόλησίν του αγροτική και άλλην επαγγελματικήν) τον κοινωνικόν (γέννεςις, γάμος τελευτή, πανηγύρεις) και τον πνευματικόν. Είναι ούτως αύτη συνδεδεμένη οργανικώς με όλον τον λαϊκόν πολιτισμόν, διό και μόνον εντός αυτού εξεταζομένη δύναται να ερμηνευθεί ορθώς» και συμπληρώνει παρακάτω. «Η σημασία ούτως της σπουδής της ελληνικής δημόδους μουσικής, ως και των λαϊκών χορών είναι προφανής, ου μόνον δι' επιστημονικούς σκοπούς προς γνώσιν του εθνικού πολιτισμού ημών...ως προς την ιστορικήν του αρχήν και εξέλιξιν, αλλ' ακόμη και προς χρήσιν των γονίμων της μουσικής ταύτης στοιχείων εις τον σύγχρονον βίον, τον τε λαϊκόν και τον ευρύτερον εθνικόν, και τον λόγον της λογίας παραδόσεως, ως ύλης δια εμπνεύσεις και προσωπικάς συνθέσεις». Και σωστή και γλαφυρή η διατύπωση του αείμνηστου Σπυριδάκη.

Από τις καταγραφές και τη συλλογή ελληνικών τραγουδιών του Marcellus, M. (1851) (παρ. 18), του Passow του 1860, του Legrand, E. Το 1874, στις καταγραφές του Pernot (παρ. 19) του 1903 στις μοναδικές μελέτες του Baud-Bonny που πρωτοεκδόθηκαν το 1935 και εκδίδονται ακόμη και σήμερα 50 χρόνια μετά την επιτόπια καταγραφή υλικού (παρ. 20 και 21), στις ηχογραφήσεις της Μέλπως Μερλιέ, του Σίμωνα Καρα, της Δόμνας Σαμίου, του Λυκείου Ελληνίδων, ακόμη και του ερευνητικού προγράμματος του Συλλόγου οι Φίλοι της Μουσικής μεταξύ άλλων, πλουσιότατο υλικό για την έρευνα της ελληνικής παραδοσιακής μουσικής και του δημοτικού τραγουδιού βρίσκει τη θέση του στα ράφια της βιβλιοθήκης.

Στο «Τετράδιο» στην ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης φιλοξενείται μια βιβλιογραφία για το δημοτικό τραγούδι που περιλαμβάνει 235 τίτλους (ενώ εν τω μεταξύ έχουν κυκλοφορήσει και νέοι τίτλοι) σε επιμέλεια της συναδέλφου βιβλιοθηκονόμου Μαρίνας Νικολακοπούλου και δικής μου που χωρίζεται σε τρία μέρη:

- A) μελέτες και αναλύσεις για τη δημοτική μουσική και τα δημοτικά τραγούδια
  - B) ανθολογίες δημοτικών τραγουδιών και
  - Γ) επιλογή τίτλων που αφορούν δημοτικά τραγούδια κατά γεωγραφική περιοχή
- Σε αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται οι παρτιτούρες δηλαδή απλές, χωρίς ανάλυση, εκδόσεις τραγουδιών σε μουσική σημειογραφία (δυτική ή βυζαντινή).

Όπως σας είπα από την αρχή η συλλογή αναπτύχθηκε από το 1995 έτσι το πρωτότυπο υλικό που έχει συγκεντρωθεί μέχρι τώρα είναι περιορισμένο έτσι προσπαθούμε έχοντας γνώση για τα σχετικά αρχεία φορέων να κατευθύνουμε τους ερευνητές.

Αξίζει να δείτε έναν ξεχωριστό και πολύ σπάνιο τόμο από τη συλλογή μας που αποκτήθηκε από δημοπρασία. Πρόκειται για το δεύτερο μέρος ενός τόμου που εξέδωσε ο Edward Jones στο Λονδίνο το 1804, 17 χρόνια πριν την επανάσταση του 1821. Ο Ed. Jones (1752-1824) ήταν Ουαλός αρπιστής, ιστορικός και συνθέτης (παρ. 22-26).

Στις σημειώσεις αναφέρει ο Τζόουνς ότι η επιλογή αυτή συγκροτήθηκε από κάποιον άγγλο που ταξίδεψε στην Ανατολή (λεβάντ) και του μετέφερε την μουσική. Καταλαβαίνουμε ότι ο ίδιος ο εκδότης δεν άκουσε ούτε είδε ποτέ τη μουσική και τους χορούς αυτούς.

Αναφέρει και περιγράφει διάφορους χορούς, μεταξύ τους και τον Σαλταντουρίσκο και αναφέρει ότι ο χορός παίρνει το όνομά του από τα πηδήματα των χορευτών ενώ καταγράφει και τον Κρητικό που τον ονομάζει και Διάργιο έναν πολύ αρχαίο χορό που παραπέμπει στην ιστορία του Θησέα και της Αριάδνης και περιγράφει ένα χορό που χορεύουν γυναίκες με έναν άντρα επικεφαλής ο οποίος ξεκινάει αργά και κατόπιν επιταχύνει, και επιμένει στην περιγραφή του περάσματος κάτω από το μαντήλι που ο πρώτος κρατάει και επίσης στους αυτοσχεδιασμούς και τα σάλτα του. Ίσως αυτό να τον παραπέμπει στην ιδέα του δαίδαλου και του Θησέα και του μίτου και της Αριάδνης....

Στο ίδιο το βιβλίο περιέχεται μια «Σύντομη διατριβή σχετικά με τη καταγωγή της Αρχαίας Ελληνικής μουσικής» όπως εξηγεί ο Τζόουνς την ιδέα αυτή του την προκάλεσαν τα ονόματα που κάποιες από αυτές τις μελωδίες είχαν, ειδικά αυτές που παρέπεμπαν στον Θησέα. Έτσι εξέτασε του έλληνες ιστορικούς και βρήκε αρκετά κείμενα που έριξαν φως σε αυτές τις Εθνικές μελωδίες και τα αρχαία έθιμα στα οποία η μουσική παίζει σπουδαίο ρόλο. Στο πνεύμα του ευρωπαϊκού φιλελληνισμού της εποχής πρόκειται περισσότερο για έργα του Jones εμπνευσμένα από τα όσα γνώριζε για την αρχαία Ελλάδα και όσα του αφηγήθηκε ο άγνωστος περιηγητής παρά για πιστή καταγραφή της μουσικής.

Η έρευνα στη βιβλιοθήκη ξεκινά με τις αναζητήσεις στον ηλεκτρονικό κατάλόγό μας ανάλογα με τα δεδομένα της έρευνας, αν δηλαδή ο επισκέπτης έχει συγκεκριμένη βιβλιογραφία και αν όχι με λέξεις κλειδιά χρησιμοποιώντας το κατάλληλο ευρετήριο του καταλόγου. Αν π.χ. κάποιος αναζητά βιβλία για τη μουσική από τη Σκύρο, αρκεί να εισάγει το όνομα του τόπου στο ευρετήριο του θέματος και θα εντοπισθούν τρεις τίτλοι (από το 1910 Ψάχος, του 2003, Τσιάνης και 2004, Αλίκη Λάμπρου) παράλληλα βρέθηκαν και τίτλοι σχετικοί με την κοινωνική ζωή και τα έθιμα όπως και την περιγραφή της.

Η συλλογή ηχογραφήσεων διαθέτει τις πρώτες εκδόσεις σε δίσκους 33 στροφών όπως π.χ. τις εκδόσεις του Συλλόγου προς τη διάδοση της Ελληνικής μουσικής του Σίμωνα Καρα με την υποστήριξη του ιδρύματος Φορντ και με τη συνεργασία της Μαρίας Βούρα, τους 3 δίσκους Ethnic Folkways Library που κυκλοφόρησε ο Νοτόπουλος, Δημοτικά τραγούδια από τη συλλογή Μ. Μερλιέ, του Λυκείου Ελληνίδων (παρ. 27), του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, τις εκδόσεις του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, του θεάτρου Δώρας Στράτου. Στο θέμα της παραδοσιακής μουσικής βέβαια κανείς πρέπει να είναι αρκετά προσεκτικός ως προς τον φορέα της έκδοσης ο οποίος μόνο μπορεί να εγγυηθεί την αυθεντικότητα και την ποιότητα του αντικειμένου. Έτσι πάντα γίνεται κριτική και επιλογή από τις νέες κυκλοφορίες σε CD και προσπάθεια γίνεται να συλλέγονται οι νέες εκδόσεις του, του Μουσικού Λαογραφικού αρχείου Μέλπως Μερλιέ, της Δόμνας Σαμίου, των Πανεπιστημιακών εκδόσεων Κρήτης κ.ά., ηχογραφήσεις με παραδοσιακούς οργανοπαίχτες και τραγουδιστές, επανεκδόσεις από δίσκους 78', και 33' και άλλα που εκδίδονται από τοπικούς φορείς και ειδικούς ερευνητές. Η δισκογραφία σε δίσκους είναι ένα θέμα πολύ σοβαρό για τη μελέτη της παραδοσιακής μουσικής και γίνονται προσπάθειες μέσα στα πλαίσια των δυνατοτήτων μας να εμπλουτισθεί η συλλογή, θα αναφέρω μια πολύ χρήσιμη έκδοση που αφορά αυτό το αντικείμενο και είναι η δισκογραφία του Διονύση Μανιάτη με τίτλο «Η εκ περάτων δισκογραφία του γραμμοφώνου», ένα από τα ελάχιστα έργα αναφοράς σχετικά με την ελληνική μουσική που διατίθεται και σε μορφή CD-ROM.

Και αυτές όμως παρά το γεγονός ότι είναι αρκετές δεν είναι ικανές να καλύψουν τις ανάγκες της έρευνας όπως πολλές φορές συνειδητοποιούμε. Παρατηρούμε δηλαδή να μην καλύπτονται οι ανάγκες των ερευνητών που ζητάνε τα δημοτικά τραγούδια σε σημειογραφία για τις ανάγκες τους που μπορεί να κυμαίνονται από προγράμματα σχολικών χωρωδιών, σε μεταπτυχιακές σπουδές. Πολύ συχνά επίσης δεχόμαστε αιτήσεις από το εξωτερικό μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου σε

σχέση με πληροφορίες για το δημοτικό τραγούδι και την παραδοσιακή μουσική.

Μια σημαντική προσφορά στην έρευνα αποτελεί και το πρόγραμμα αποδελτίωσης ελληνικών μουσικών περιοδικών που προσφέρει η Βιβλιοθήκη. Πρόκειται για ένα ηλεκτρονικό ευρετήριο 5.874 αποδελτιομένων δημοσιευμένων σε ελληνικά μουσικά περιοδικά άρθρων από τα περιοδικά Απόλλων, Θέατρο, Νέα Εστία, Μουσικολογία, Όπερα, Τα μουσικά, Μουσική εκπαίδευση, Πολυφωνία, Μουσικά χρονικά, Μουσική Ζωή, Μουσική Κίνησις, Κριτική και Δίφωνο. Ένα παράδειγμα και σε αυτή την περίπτωση. Κάνοντας αναζήτηση με τους όρους "δημοτικό τραγούδι" έχουμε 101 αποτελέσματα, ανάμεσά τους και ένα άρθρο του Λώρη Μαργαρίτη στα Μουσικά Χρονικά του Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1930 σχετικά με μία διάλεξή του το διεθνές μουσικό συνέδριο της Βιέννης. Στην ίδια βάση, ένα άρθρο της Αλ. Λαλαούνη στη Μουσική Κίνηση του 1953 με τίτλο «Ο θάνατος του δημοτικού τραγουδιού, αναφορικά με την σταδιακή περιφρόνηση και περιθωριοποίηση του δημοτικού τραγουδιού και την αντικατάστασή του από το ρεμπέτικο και το λαϊκό τραγούδι. Πραγματικά το εύρος είναι τεράστιο. Το πρόγραμμα αυτό υλοποιείται όλα αυτά τα χρόνια και είναι διαθέσιμο στη Βιβλιοθήκη μέσω των υπολογιστών της. Το ίδιο πρόγραμμα μέσω των περιοδικών που αποδελτιώνει περιλαμβάνει ανάλογες πληροφορίες για την εκκλησιαστική ή τη λόγια μουσική, όλα δηλαδή τα είδη της ελληνικής μουσικής που περιέχονται στην ύλη των περιοδικών.

Τέλος σε σχέση με την παραδοσιακή μουσική θα κάνω μια σύντομη αναφορά στο Ερευνητικό Πρόγραμμα για την «Καταγραφή, μελέτη και προβολή της μουσικοχορευτικής παράδοσης της Ελλάδος» συγκεκριμένα της Θράκης και Ανατολικής Μακεδονίας το οποίο υποστήριξε ο Σύλλογος Οι Φίλοι της Μουσικής και η Βιβλιοθήκη μια και είναι αφιερωμένη η πέμπτη ομιλία του φετινού κύκλου στις 8 Απριλίου. Σε αυτή θα περιγράψουν και αναλύσουν το πρότυπο πολυμεσικό αυτό πρόγραμμα, το αποτέλεσμα του οποίου διατίθεται στην ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης οι τρεις από τους τέσσερις βασικούς ερευνητές του προγράμματος, σε σχέση με τη μουσική, την ερμηνεία του μουσικού πολιτισμού και το χορό, καθηγητές στο ΤΜΣ του Πανεπιστημίου Αθηνών οι Π. Κάβουρας, Α. Λιάβας και Ρ. Λουντζάκη. Τέταρτος βασικός συντελεστής του ερευνητικού προγράμματος ήταν η λαογράφος κα Μιράντα Τερζοπούλου. Το εν λόγω πρόγραμμα διακρίνεται για την πρωτοτυπία του. Είναι μια πολύ σύγχρονη προσέγγιση αφ' ενός στον τρόπο της επιτόπιας έρευνας και καταγραφής όσο και στη διάθεση του καταγεγραμμένου υλικού.